

DEMOKRASİ VE SANAT*

Zeynep YASA YAMAN**

Demokrasi ve Sanat, İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun 1931 yılında yayımladığı kitabın adıdır.¹ İstanbul Darülfünunu müderrislerinden İsmail Hakkı bey, kitabını Nurullah Ataç'a ithaf etmiştir:

"Nurullah Ata Beye

Bu kitabım için sizden bir isim istediğim zaman bana <Papin ve Rousseau> demiştiniz. Alay ediyordunuz, ve her alayınızda olduğu gibi bir hakikati gösteriyordunuz... Muassır sanatı iki kelime ile anlamak istersek <Lirizm ve Maşinizm> demek lâzım gelir; işte tam sizin istediğiniz çıkar. Papin buhar kuvvetiyle makine devrini, Rousseau gönül kudretile Romantizm devrini açtı. Makina ile gönülün birleşmesinden başka bir şey olmıyan yeni cereyanı daha iyi ifade etmek mümkün değildir. Onun için kitabımı sizin canlı idrakinize hediye ederken çok emniyet duyuyorum

Çamlıca 8 Haziran 1931

İsmail Hakkı"

* Bu yazı, 19–21 Kasım 1993 tarihleri arasında İstanbul; Tank Zafer Turaya Kültür Merkezi'nde düzenlenen **Sanat Tarihi ve Eleştirisinde 40 yıl Sempozyumu**'nda bildiri olarak sunulmuştur.

** Dr., Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi.

1 (BALTACIOĞLU), İsmail Hakkı: **Demokrasi ve Sanat**, İstanbul; Kanaat Kütüphanesi, 1931.

İsmail Hakkı'nın 1931'de yayımladığı **Demokrasi ve Sanat**, Cumhuriyet Türkiye'si sanatının nasıl olması gerektiğini, niçin böyle olması gerektiğini; 'demokrasi', 'sanat' ilişkilendirmesi içinde ele almakta ve demokrasi sanatının 'Kübizm' olması gerektiği yanıtıyla sonuçlandırmaktadır. **Demokrasi ve Sanat**, Türkiye Cumhuriyeti devletinin sanat politikasını belirleyen yeğlemelerin ve yönlendirmelerin açıkça ifade edilmesi açısından önem taşımaktadır ². 'Demokrasi' yeni bir kavramdır ve 'monarşi'nin karşıtıdır. Öyle ise demokrasiye yaraşır bir ahlak eğitimi için bu ahlakı yakalamak gerekmektedir. Demokrasiye yaraşır bir sanat eğitimi demokrasi sanatından sonra gerçekleşebilecektir. Yeni bir uygarlığı hedefleyen Türkiye, kendisi için yeni bir yaşam biçimi, yeni bir ülkü aramaktadır. Baltacıoğlu;

"Yeni Türk, yeni şehir, yeni yol, yeni mesken, yeni mektep, yeni iş istiyor; fakat bu yeniliğin yeniliği ne olduğunu bilmiyor. Champs-Elysées ve Paris şimdi içinde doğmuş, büyümüş olan en salâhiyetli şehir mütefekkirlerini rencide ediyor. İnkılâp heyecanı ve demokrasi aşkı ruhları iskân ediyor. Fakat Türkün vücudü, ailesi, halkı kendini iskân edecek lâik, müsavatçı ve şahsiyetçi bir vatanın zarfını henüz inşa edemiyor. Çünkü doğan, yaşayan bir mefkûre, manevî bir mevcuttur; fakat bu mefkûrenin ruhunu taşıyacak olan teşrih, uzviyet, hulâsa bina, yol, şehir vücut bulmuş değildir. Manevi kuvvetler tazelenirken maddi zarflarının eski kalması salim bir netice vermez.

Demokrasiye yalnız maddi varlığını taşımak için değil, manevi varlığını işitmek için de dil vermelidir. Bu dil, fikrin dili olan söz değil, duygunun dili olan san'attır. Demokrasinin müesseleri gibi san'at müessesesi de asrileşmeli, beynelmilel hakikate vâsıl olmalıdır."

demektedir. ³ Türkiye Cumhuriyeti sanatının "Kübizm" olması düşüncesi, 1920'li yıllarda geliştirilmiştir. ⁴ Kübizm ile Türkiye

² **Demokrasi ve Sanat**, bugüne değin yazılan batı anlayışına dönük Türk sanatı ya da çağdaş plastik sanatlar tarihi alanındaki kitapların hiçbirinde kaynak olarak kullanılmamış; öte yandan izleyebildiğim kadariyle dergi ve gazetelerde yayımlanan makale ve yazılarda da kendisine gönderme yapılan bir kitap olmamıştır.

³ (BALTACIOĞLU), İsmail Hakkı, **Demokrasi ve Sanat**, s. 11-12.

⁴ Kitabın yayım tarihi 1931 olmala birlikte yazımı en az iki yıl almıştır. Baltacıoğlu önsözünde, kitabı oluşturan temelin Güzel Sanatlar Akademisi'nde verdiği dersler ve İlahiyat Dergisi'nde yayımladığı yazılardan kaynaklandığını belirtmektedir, s.12.

Cumhuriyeti dinamikleri çakışmaktadır. Çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak isteyen Atatürk ulusçuluğu, Osmanlı geçmişini kültürel alanda da bir model olarak kullanmayı istememiş; önündeki seçenek batıcılık modeli olmuştur. Bu modelin tanımı batının taklidi olarak değil çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak olarak yapılmıştır. Batı uygarlığı bilime dayalıdır; bilim evrenseldir; o halde batı kurum ve değerlerini uygulamak doğrudur ve öykünmecilik değildir. Bu düşünce ile Türkiye'nin sosyokültürel kurumları batıdakiler örnek alınarak oluşturulmuştur. Kurtuluş Savaşı'nın bitiminden 1934 yılı ortalarına değin süren düzeltimler seçkinlerce belirlenen istekler doğrultusunda ve ortaya konan ideolojik uygulamalar biçiminde gerçekleşmiştir⁵.

19. yüzyıl başlarında başlayan çağdaşlaşma sorunsalı bugün de karşıtlıklarını birlikte taşıyarak siyasal ve günlük yaşamın gündemini oluşturmaktadır. Toplumun resmi gündemindeki çağdaşlaşma sorunsalı, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye Cumhuriyeti'nin yakın tarihindeki uygulama ve görünümleri açısından ayrımlar taşımaktadır. Toplumun günlük yaşamını yönlendirmek yerine uzaktan denetlemekle yetinen Osmanlı İmparatorluğu ile toplumu biçimlendirip değiştirmeyi isteyen Türkiye Cumhuriyeti'nin niyetleri bir olsa da (batılılaşma) yöntem ve uygulamaları birbirine benzememektedir. Osmanlı'nın 'ümmetçi' devlet yönetiminin yerini 'ulusçuluk' ülküsüyle beslenen Cumhuriyet yönetimine bırakması, monarşi ve demokrasi kavramlarıyla birlikte 'batılılaşma'ya bakış açısını da değiştirmiştir. İmparatorluktan cumhuriyete geçişte çağdaşlaşma devinimlerinin bir süreklilik göstermesi, her iki dönemde de temel dürtülerin devlet eliyle harekete geçirilmesi benzeşmesine karşın çağdaşlaşmanın öznesi olarak kabul edilen alan tümüyle değişiktir. İmparatorluğun son yıllarına kadar devletin çağdaşlaşmasıyla sınırlı kalan sorunsal, Cumhuriyet'in ilk bir kaç yılından sonra yerini, toplumun çağdaşlaştırılmasına bırakmıştır. Cumhuriyet, çağdaşlaşma devinimi içinde yeni kurumların oluşturulması, bu sorunsalın toplumun gereksinimi haline

⁵ ORAN, Baskın, *Atatürk Milliyetçiliği*, s. 241.

getirilmesi aşamasını da içermektedir ⁶.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, yönetici/aydın/seçkin küme Osmanlı geçmişi ile ilişkilerini kesmiş, bunun yerine cumhuriyet devletinin varlığını kurumları ile sağlamlaştırmayı yeğlemiştir. Çağdaşlaşma sorunsalına bağlı olarak demokrasinin kurumlaşması sürecinde gerçekleştirilen reformlar, kültür politikalarını da doğrudan etkilemiştir.⁷ Ancak tüm bu politika ve devrimler, bir iki büyük kentte belli bir aydın çevrenin tartışma/düşünme/görme sorunsalı olarak varlık bulmuştur.⁸

İmparatorluğun 'ümmetçi' devlet anlayışı yerine Cumhuriyet'in 'ulusçu' devlet anlayışında 'Türk kimliğinin duyumsanması' bunalımının çözümü için Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu yardımcıları olarak 1931 ve 1932'de devreye sokulmuştur. Kurtuluş Savaşı'nın yarattığı birleştiricilik, yeni bir ulusal söylemle çakıştırılmak istenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, 'Ulusal Kurtuluş Savaşı' sonucu Osmanlı İmparatorluğu'ndan doğan yeni bir devlet olmuştur. Toplum Osmanlı için savaşmış, sonuçta kendini Anadolu'da yeni bir devlet yapısı içinde bulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti devletinin başarması gereken çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmaktır. Bu söylem doğrultusunda 'çağdaşlaşma', devletçi seçkinlerin ve onun kurumlarında görev alan ya da aynı ideolojiyi benimseyen aydınların devinimi olarak görülmüştür.⁹

Osmanlı'da uzun süredir önemli bir izlek olan 'batılılaşma'yı, Atatürk'ün batılılaşması izlemiştir. Atatürk batıyı, iyi-kötü ayrımı yapmadan bir sistem olarak tüm kurumlarıyla almış, 'uygarlık' ve 'kültür'ü birbirinden ayrı değil bir bütün olarak kavramıştır. Buna karşılık Tanzimat batıcılığı devşirmeci bir yol izlemiş, doğu/batı biresimine varmayı istemiştir. ¹⁰

6 INSEL, Ahmet, *Türkiye Toplumunun Bunalımı*, s. 20, 21.

7 INSEL, Ahmet, *Türkiye Toplumunun Bunalımı*, s. 20, 21.

8 INSEL, Ahmet, *Türkiye Toplumunun Bunalım*, s. 20, 21.

9 ORAN, Baskın, *Atatürk Milliyetçiliği*, s. 244.

Atatürk'ün yapmak istediği, çağdaş uygarlığın Türk toplumunun yaşama dinamiklerini oluşturmasıdır. Bir başka deyişle Osmanlı aydını ile halk arasındaki gediği gidermek, seçkin aydın–cahil halk ikilemi yerine çağdaş bir toplum yaratmak, dilediğidir.

Batılılaşmayı bir araç olarak kabul eden Osmanlı'nın tersine Atatürk batıyı bir amaç olarak görmüştür. Bu bakımdan Atatürk batıcılığı bütüncül bir anlayıştır. İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun **Demokrasi ve Sanat** adlı kitabı, bu düşüncenin sanat alanındaki yeğleme ve uygulamalarına açıklık getirmesi açısından gerçekten de önemli bir belge niteliği taşımaktadır. Türkiye Cumhuriyeti sanatının 'Kübizm' olması gerektiğini mimari, resim, süsleme sanatları kapsamında tartışan Baltacıoğlu, bu bütüncül programda, toplumsal çağdaşlaşmanın sanatsal ölçütünü "Kübizm" olarak görmektedir.

Gerçekten de Kübizm, 20. yüzyılı belirleyen en önemli sanat akımıdır. Önemi, bir deyiş, bir anlatım biçimi olmanın ötesine geçer, geleneksel resim dilinin terkedilmesiyle kendini gösterir. Perspektif, kısaltım, ışık–gölge karşıtlığı ve oylumlama yoluyla doğanın taklit edilmesini değil, doğa yasalarını temel alan yeni bir yaratım ve biçim dilini önerir. Bu, doğanın us yoluyla yeniden kurgulanmasıdır. Göze seslenen geleneksel anlatım yerine, usa seslenen matematiksel bir görseelliği arar. Üç evrede ele alınan Kübizm'in her üç hali de aynı görüşü besler.¹¹ 20. yüzyıl resmini, heykelini, mimarisini büyük ölçüde etkiler, rahminde yeni düşüncelerin/yaratımların döl lenmesini sağlar. Öte yandan Kübizm, 20. yüzyılın 'rönesans'ı olarak da algılanabilir. Yüzyıllar süren doğacı resim geleneğinin alıştırma alıştırma değıştirmesine karşılık.¹² Kübizm, kökten bir

10 ORAN, Baskın, **Atatürk Milliyetçiliği**, s. 245.

11 1909'a kadar Ön Kübizm, 1910–1912 Çözüm sel Kübizm, 1912–1918 Bireşimsel Kübizm olarak adlandırılmaktadır.

12 19. yüzyıl İzlenimciliği, 20. yüzyılın Fovizm ve Ekspresyonizmi aykırılıklarına karşın köktenci bir değışime neden olmamışlar, birey/toplum çatışması bağlamında bir ifade ediş biçimi olmayı başarmışlardır.

değişim ya da karşıtlık yaratması açısından devrimci olarak da nitelenebilir. 1900'lerin başında yeşeren bu sanat akımı 1920'den sonra Bauhaus'la Almanya'ya, 1937'den sonra ise Amerika Birleşik Devletleri'ne taşındı; II. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişen geometrik soyut akımlar üzerinde etkili oldu. Cumhuriyet sanatını da etkileyen Kübizm, Konstrüktivizm ve Fütürizm yansımalarıyla plastik sanatlarımızda tartışılmış, uygulanmıştır. Bu etkilenimi, Türkiye Cumhuriyeti'nin makineye, teknolojiye, işlevselliğe, sanayi ürünlerine duyduğu hayranlık ile birleştirmek olasıdır. Öte yandan Kübizm, dünyada olduğu gibi ülkemizde de 1950'li yıllara değin etkili olmuş, olumlu ve olumsuz eleştirilere kaynaklık etmiştir. Kübizm'in ortaya çıkışı ile Türkiye'ye ithal edilişi arasında uzunca bir süre vardır. Ancak bir sanat akımının ortaya çıktığı yıllar ile anahtar görevi görüp etki alanına aldığı yıllar arasındaki zaman farkı hem önemli değildir, hem de toplumsal düşünce değişimi açısından bilimsel bir inceleme konusu olacak kadar önemlidir. Baltacıoğlu'nun deyişiyle;

"... İçtimaî hâdiseler münteşir, müteammim hâdiselerdir. Bunlar bir ferdin, hiç olmazsa ilânihaye bir ferdin inhisarı değil, muayyen bir içtimaî zümrenin malıdır. İçtimaî hadiseler umumî ve intişar edici haletlerdir. Muayyen hâdiselerin bu intişar keyfiyeti içtimailiklerinin bir neticesidir. Gerçi içtimaî yenilikleri vücade getiren amil mücerret bir kuvvet değil, mübeşirler, resuller, mütecedditler ve mübdiler gibi, müstakil fertlerdi. Teceddüt bir kere vücade gelince amme tarafından taklit edilir. Fakat hâdisenin içtimaî seciyesini veren taklit değildir. Bilâkis bir yeniliğin taklit edilmesi içtimaî tabiatın neticesidir. Bütün içtimaî hâdiselerde sirayet hassası vardır."¹³

Baltacıoğlu'nun Nurullah Ataç'a yaptığı ithafta da belirttiği gibi 20. yüzyıl, bir makine çağıydı ve çağdaşlaşmak isteyen Türkiye'nin sanatı da bu isteğe uygun olmalıydı. Osmanlı İmparatorluğu ruhuna bağlı, Osmanlı genci olarak yetişen, Sanayi-i Nefise Mektebi Âlisi mezunu, Osmanlı Ressamlar Cemiyeti üyesi, Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın kurduğu Şişli Atölyesi'nde savaş resimleri yapan, Şehzade Abdülmecit'in ilgi ve

13 (BALTACIOĞLU), İsmail Hakkı, **Demokrasi ve Sanat**, s. 7.

ziyaretleriyle yüreklendirilen, dönemin şehzade, paşa, vd. önemli kişilerince desteklenen Osmanlı'ya ait **1914 Kuşağı** ile Cumhuriyet kuşağı sanatçıları duygu, düşünüş ve yetiştirme koşulları açısından birbirlerinden farklıydılar. **1914 İzlenimcileri**, duvar resmi/manzara resmi geleneğini, Paris dönüşü bu geleneğe hiç de yabancı olmayan bir anlayışla beslenerek sürdürdüler. Cumhuriyet'in ilk yılları Osmanlı'nın eleştirilmesi, Cumhuriyet'in aklanmasıyla ilgilidir. Ve bu ilk yıllarda izlenimci resimler ülke sorunlarına, toplumsal isteklere, devrimin tanıtılmasına ve çağa uygun görülmeyle aydınlarca eleştirilmiştir. Ali Sami Boyar'ın **Ülkü** dergisinde (1933), Burhan Asaf'ın **Kadro** dergisinde (1933), Peyami Safa'nın **Son Posta** gazetesindeki (1931) yazıları yeni bir sanat dilinin arandığını kanıtlar niteliktedir.¹⁴ Örneğin Peyami Safa;

"Evvvelki gün Galatasaray'da, saat beş raddelerinde tüyler ürpertici müthiş bir cinayet yapılmıştır. Türkiye'nin değil bütün dünyanın en güzel varlıklarından biri öldürüldü. Fakat bugün caddede, ne bir karışıklık, ne bir haykırış, ne bir kalabalık, ne polis düdüklüleri, ne koşuşmalar, ne de küçük bir kamıldanma. Bu cinayeti yapanlar, Güzel sanatlar birliği resim şubesi azalarıdır. Vak'a mahalli Galatasaray mektebi salonlarıdır. Katil aleti fırçadır. Ve maktul 'Güzel san'attır."

Burhan Asaf;

"... bir ressam burada ne görür ve ne bulabilir ki, başında, tulumlardaki boyalar gibi ömrünü tüketir? Sergide bir alay kurbağalidere tablosu var. Tabiatın bu köşesini tazeleştirebilmek için ressam bütün karinasını boyaların içine gömmüş...

...vazolarında, saksılarında, demetlerinde bir yığın nebat leşil..

...Yemek odası tabloları vardır.Meyveler, sebzeler vs. Bütün rum evlerinde görürsünüz, Yüksek Kaldırım'ın bu işporta san'atını..

...Modern bir Avrupa lokantasında yahut modern bir yemek salonunda artık manav yahut zerzevatçı dükkanlarının bir köşesini göremezsiniz...

Kabaklar, patlıcanlar, salkımlar, istakozlar..."

Ali Sami Boyar:

"Fakat her nedense ressam arkadaşlarımız henüz milli vazifelerine

14 BOYAR, Ali Sami, "Türk İnkılâbının Beklediği Sanat.", **Ülkü**, İkinciteşrin 1933, Sa. 10. s. 302–306; ASAF, Burhan, "San'at –San'atın Salamurası Karşısında–Ankara Resim Sergisi Münasebetile", **Kadro**, 17 Mayıs 1933, s. 46–49; ELIF, Naci, "Türkiye'de Resim Hareketleri.", **Yeni Türk**, Teşrinisani 1934, Sa. 27, s. 1726–1736.

başlayamamışlardır. Bu durgunluğun sebepleri oldukça tetkike layıktır. Bize manolya resimlerinden, krizantemlerden evvel, milli mefahirimizi tesbit edecek, inkilâbı tarihe nakledecek resimler ve tablolar lâzımdır. Müzelerimizi, galerilerimizi bunlarla süslemeliyiz...” demektedir.

Öte yandan İsmail Hakkı Baltacıoğlu, **Sanat ve Demokrasi** adlı kitabında, Kübizm’i değerlendirmekte ve Kübizm’in çağdaş demokratik ulusların sanatı olduğunu kanıtlamaya çalışmaktadır. Ona göre 19. yüzyıl Avrupa sanatını ‘Akademizm’ ve ‘Empresyonizm’ belirlemektedir. Biri geçmişin ikinci elden taklidini denemiş, diğeri ise biçim ve oylumla ilişkisini keserek renk ve ışık oyunları ile yetinmişti. Kübizm ise bu iki karşıtlığın arasından çıkmıştı ve çağımıza uygun bir karakter gösteriyordu.

“Resimde Kübizm cereyanının münzevi bir cereyan olmadığını, bütün içtimaî ve beşerî mevzularla mütenasit bir emrivakı olduğunu da kaydetmeliyiz. Kübik san’at kuvvetli bir temayül ve arsî bir yenilik olarak Avrupa medeniyet zümresine dahil olan bütün milletlerde bir emrivakidir. Kübizmin mukadderatı demokrasinin mukadderatıyla müşterek gibi görünüyor.

Sonra kübik telakki diğer içtimaî müesseselerin tabiatile hemahank bir halde yaşıyor. Demokrasi mefkûresi ilmi bir mefkûredir, objektif bir surette çalışır, amaliyelerinde vuzuh, kat’iyyet, müsbetlik ister. Enpresyonist bir san’at şeklinden ve teşrihinden ziyade rasyonalist biçimlere daha çok ısınır. Demokrasi ahlâkî fertçi, hür bir ahlâktır. Şahsiyete, orijinal mesaiye hürmetkârdır. Kaideden ziyade mefhuma, nastan ziyade hür tefekküre yer verir. Binaenaleyh faaliyetini emirden, üslûptan ve ordrdan ziyade vicdanın yaratıcı ilhamlarına terkeden, seyyal ve kuvvani bir san’atle daha kolay anlaşılabilir. Demokrasi, iktisadi büyük sanayi, büyük ticaret, büyük ziraat... şekillerinde aklı, mantıkî, ve müspet bir iktisattır. Kendi tabiatına uyan bir san’at şeklinden hoşlanır. Muassır demokrasi kendisine lâzım olan ruhiyatı, içtimaiyatı felsefeyi yapmıştır. Bir Freud, bir Durkheim, bir Bergson için yeni san’at felsefelerinin, ilimlerinin mutalarile daha kolay izah edilecek bir meseledir. Avrupa milletleri eski kapalı zümre hayatından çıkmaktadırlar, milli farklar azalmakta, insani kıymetler ve beynelmilel zümreler çoğalmaktadır. San’at te ilim,ahlâk, hukuk ve iktisat gibi gitgide beynelmilelleşmektedir. Halbuki beynelmilellik milli renkler, milli motifler sayesinde değil, insani mutalar vasitasile olabilir. Binaenaleyh san’atte coğrafyaya, tarihe, iklime ait olan mütehavvil unsurlar zarurî

musiki, mimari, tezyini san'atler sahasında olmuştur. Resim sahasında neden olmayacaktır?. Muassır adam için bir Rubins bir Delacroix gerçi tahammül edilmeyecek şeyler değil, fakat ayrı nesildendirler. Halbuki bir primitif, bir mısır heykeli, bir yunan mabedi ve türk camii asrın dehasına daha çok yakındır.

İkinci nokta şudur: An'anevi terbiyemiz yeni san'atin mahiyetini anlamamız için kuvvetli bir manidir. Birçok münevver arkadaşlarımızın kübik tabloda vezin ve ahenk değil, ilim suret ve vesika aradıklarını görüyorum. Bu noktainazardan en realist ve taklitçi eserleri bile görmek, anlamak kabil değildir. Bu suretle görüyorum zannettiğimiz şey, san'atkâr değil, eşyadır. Halbuki bediî istiğrak henüz yoktur. Bütün san'at eserlerinin temaşası için lâzım olduğu gibi kübik eserlerin temaşasında da evvelâ tablonun pitoresk unsurlarının bediî hüküm ve muhakemeyi tenzih etmek lâzımdır. Buna rağmen anlamadığını itiraf edenler için yalnız ihzâ bir resim terbiyesi noktasını ileri sürmek lâzım gelecektir. Yüksek eserlerin idraki için yüksek ceht lâzımdır. Bediî idrak olmuş bitmiş bir mevcudu seyretmek değil, san'atkârın tekniği sayesinde bir haleti ruhiye icat etmektir" biçiminde bir değerlendirme yapmaktadır.¹⁵

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, kitabının **San'at ve Cemiyet** adını taşıyan birinci bölümünde sanat ve toplum ilişkilerini irdelemekte, sanat ile toplumsal yapının çok yakından ilgili olduğunu belirterek çağdaş Türkiye'nin (çağdaş olması planlanan Türkiye'nin) sanatının da çağa uygun olması gerektiğini örneklerle anlatmaya çalışmaktadır. Yüzyıllarda değişen sanat/toplum ilişkileri içerisinde 'sanatçının' herşeyden önce zamanının adamı olmaya zorunlu ve gereksinimi olduğunu vurgulamaktadır. Zamanın sanatını anlamak ise zamanın toplumunu anlamakla olasıdır. İkinci bölüm **Demokrasi** adını taşımaktadır. Baltacıoğlu'na göre 'Yeni sanatçı', çağdaşlarının ruhunu ifade edecektir. Yeni sanatçının tekniği herhangi bir zamanın ya da yapının tekniği olmayacaktır. Çünkü toplum ile teknik arasında da bir ilişki vardır. Çağdaş demokratik toplumda din, ekonomi, ahlak, hukuk, bilim ve felsefe, teknoloji, eğitim ve kavramlar değişmiştir. Öyleyse sanatı da değişecektir. Üçüncü bölüm **Mimari** başlığında ele alınmıştır. Şöyle diyor Baltacıoğlu;

¹⁵ (BALTACIOĞLU), İsmail Hakkı, **Demokrasi ve Sanat**, s. 126-127.

“Demokrasinin mimarideki tecellisi Kübizm denilen cereyandır.”¹⁶ Kübizm’in mimarideki yansımalarını geçmişteki izlerini ve eğilimlerini, çağdaş toplumlarda bu akımın nedenlerini inceleyerek Kübizm’in, çağdaş demokrat toplumların sanatı olması gerektiğini savunmaktadır. Diğer bir açıdan, Türk sanatının tarihsel perspektifi içinde değerlendirmesinde Bursa’dan başlayıp İstanbul’da Yeni Cami’ye varan mimari gelişimin izlenmesi halinde büyük Türk mimarlarının anlayışları ve eğilimleri açısından özünde kübik oldukları sonucuna varmaktadır.. Öte yandan yakın geçmişimizdeki mimar Vedat ve Kemalettin beyleri övmekte, ancak onların açtığı yolun yanlış anlaşılması sonucu romantizme düşüldüğünü belirtmektedir.

“türkçülük felsefesi, türkçülük siyaseti ve Türk Ocaklarının telkinleri bu temayülün gittikçe kuvvetlenmesine neden oldu. Bu suretle Avrupada olduğu gibi Türkiye’de de romantik bir mimari teessüs etti. Ancak bütün Avrupa memleketlerinde olduğu gibi san’at işlerinde akli kalbe, mantığı ihtiyaca feda edebilen bazı kimseler Türk san’atının bu gidişinde bir selâmet görmediklerinden teşebbüsü herkes gibi şuursuzca alkışlamadılar. Hatta taraftarlarının millî mimari dedikleri bu mimariyi “Cami ve türbe mimarisil..” diye tavsif ettiler. Filhakika bilhassa İstanbul ve Ankara’nın bazı binalarında görüldüğü üzere mevzu ister bir otel, ister bir mektep, ister bir müze olsun ‘millî mektep’e göre, mutlaka kırık kemerler, ustalık başlıklar ve kubbelerle tezyin edilmesi lâzım geliyordu. Çünkü bunlar yapıcılıkta türklüğün alâmeti farikalarıydı!.. Türkiye mimarisini bu kısır vaziyetten kurtarmak için ne yapmalıdır?.. Bunun cevabını biraz sonra milliyet bahsinde vereceğim”.¹⁷

I. Ulusal Mimarlık Dönemi mimarlık ilkelerinin yeni yönetimin kurumlarına uygun olmadığı düşüncesi, 1930’larda eğitim ve kültür kurumlarında batılılaşmaya hız verilmesi ile Cumhuriyetin’in ‘çağdaş uygarlık’ anlayışına uygun olmayan bu anlayış yerine Bauhaus akımının işlevselliğe yönelik biçim anlayışının önemsenmesi, Avrupa’da olduğu gibi bizde de benimsenmiştir. 1930’larda ülkemize gelen Theodor Post, Ernst

¹⁶ (BALTACIOĞLU), İsmail Hakkı, **Demokrasi ve Sanat**, s. 70.

¹⁷ (BALTACIOĞLU), İsmail Hakkı, **Demokrasi ve Sanat**, s. 101.

Egli, Clemens Holzmeister, Herman Jansen gibi yabancı uzmanlar yeni devletin gereksinmelerine uygun şehircilik ve mimarlık isteklerini gerçekleştirmişler, Ankara–Viyana kübik mimari ekolünü getirmişlerdir. Yeni, istek yalın/anıtsal kübik yapıların yapımıyla ortaya konmuştur.¹⁸

Öte yandan tüm sanat kollarında benzer bir yaklaşımın izleri görülür. 1933 Üniversite reformundan sonra ele alınan Güzel Sanatlar Akademisi mimarlık, resim, heykel bölümlerinin başlarına getirilen yabancı uzmanlar Bruno Taut, Rudolf Belling ve Lèopold Lèvy, yeni sanatın uygulayıcıları olmuşlardır. Belki Avrupa’da öğrenim gören ve öğrenimleri için Paris Güzel Sanatlar Akademisi yerine öncü özel atölyelere gönderilen Cumhuriyet döneminin ilk kuşak gençleri, **Müstakil Ressamlar ve Heykeltraşlar Birliği** ve **d Grubu** sanatçıları, düzenledikleri sergiler ile Cumhuriyet ülküsüne yaraşır sanat anlayışlarını göstermeye çalışmışlardır, ancak Kübizm/Konstrüktivizm temeline dayalı bir sanat eğitimi devlet tarafından ele alınmıştır.¹⁹

Dördüncü bölüm **Resim**, beşinci bölüm **Tezyinî San’at**’tır. Amaçlanan, bu bölümlerde de Kübizmin’in bu alanlarla ilişkisi ve çağdaş gerekliliği izleğinin beslenmesidir. Yapılar açık, yalın hatlara kavuştuğuna göre gereksiz süslerden arınacaktır. Son bölüm **Milliyet**’tir. ‘Ulus’ kavramına dayalı Atatürk milliyetçiliği, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşırken toplumunun sanatı Kübizm olarak belirlemiş; Kübizm’in evrensel bir dil olduğunu söylemiştir. Öte yandan geçmişten uzaklaşmak ve sanatta ulusallık, ulusal gelenek için bir tehlike midir, sorusu ortaya atılmaktadır. Bu soruyu şöyle sormaktadır Baltacıoğlu; “Tabiri diğerle Kübizm milliyet düşmanı, an’ane zıttı bir cereyan değil midir?... Yeniliği kabul edelim, fakat san’atte an’anemiz olmasın mı?.”²⁰ Ona göre ulusal gelenek, eski

¹⁸ ÖDEKAN, Ayla, “Mimarlık ve Sanat Tarihi (1908–1980)”, **Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908–1980**, İstanbul Cem Yayınevi, 1990, s. 529.

¹⁹ Güzel Sanatlar Akademisi gibi Gazi Eğitim Enstitüsü eğitim programı da aynı anlayışa dayalıdır. 1936’da Güzel Sanatlar Akademisi müdürü olan Burhan Ümit Toprak’tan sonra mimarlık, resim, heykel, süsleme sanatları bölümlerinin başına getirilen yabancı uzmanlara yardımcı olmaları için Akademi’ye alınan kişiler bu anlayışın Türk sanatındaki öncüleridir.

gelenekleri saklayarak oluşmaz. Gelenekler araya araya bulunan değerlerdir. O halde Türk sanatçısının görevi "Türk kaybolacak!" diye üzülmüş de geçmişe sarılmak değil, tersine ileriye atılmak, yeni geleneği yaratmak olmalıdır.

"İşte gerek mevzuları, gerek tekniği, gerekse hedefi itibarile ayrı olan maziden alâkayı tamamen keserek meselâ mimari mevzubahs olduğuna göre, yeni yeni türk şehirlerinin ve betonarme malzemesinin ihtiyaçlarına ve yeni türk milletinin ruhî iştiaklarına göre yapılacak olan yeni yapılarıdır ki mimar türkçülerin nazariye ve mantık sahasında aradığı fakat bulamadığı asrî türk yapıcılığı zevkinin teessüsüne hizmet edecektir. Nasıl kadınlarımız avrupa kıyafetini kabul etmekle giyinmek hususundaki milli hususiyetlerini kaybetmiyorlarsa, şehirlerimiz de Kübizm nev'ine girmekle Türklüklerini kaybetmeyeceklerdir."²¹ demektir, Baltacıoğlu.

Bu bölümde yeni oluşçuluk anlayışını tanımlamakta ve kültürlerin ortak değerlere yöneldiğini, ayırımın tarihte, dilde ve coğrafyada kaldığını belirtmektedir. Doğal olarak ulusların arasındaki sanat benzerliği artmaktadır. Yeni Türk sanatının ulusallığı da olsa olsa Fransız, İngiliz, Alman sanatının ulusal farkı kadar olacaktır. Bununla birlikte Türk geçmişi incelenmelidir. Ulusal geçmişi öğrenmedeki yarar uygulamaya yönelik değil kuramsal olması açısından önem taşımaktadır. Böylelikle taklitten kurtularak örnek alınması gereken deneyimlerle karşılaşmayı başaracağımızı düşünen Baltacıoğlu "Türk mimarı için bir yol vardır. O da bütün cihanın yeni mimarları gibi kübist olmaktır." demekte, sonu şu sözlerle bağlamaktadır:

"Bu bahiste son söyleyeceğim ve tekrar tekrar söyleyeceğim sözler şunlardır: Demokrasi, Müsavatçılık, Halkçılık, Şahsiyetçilik, Müspetçilik sadece siyasî, ahlakî, ruhî, ilmî mefkûreler değildir. Bunlar bir de bedîî kıymetleri, bedîî teknikleri taşıyan mefhumlardır. Yeni hayatın iyice anlaşılması için yeni ahlâk, yeni hukuk, yeni idare ile birlikte yeni san'atin de iyice anlaşılması lâzımdır. San'atte demokrasi devlet idaresinde demokrasi gibi insanların hürriyeti, saadeti ile alâkadardır. Bir

20 (BALTACIOĞLU), İsmail Hakkı, **Demokrasi ve Sanat**, s. 140.

21 (BALTACIOĞLU), İsmail Hakkı, **Demokrasi ve Sanat**, s. 140.

inkilâp parça, ek ve tavizat kabul etmeyen bir şeydir. Onun için her sahada hep birden ve bütün olarak vücade gelmeye lâyıktır.”²²

Baltacıoğlu, bir anlamda devletin, hükümetin ve partinin kültürel devrim programını da açıklamış olmaktadır. Anlatılmak istenen ‘Kübizm’in, demokrasinin bize sağladığı çok sesliliğin bir gereği olarak yirminci yüzyılın tininden çıktığı, bu çağın tekniği ve estetiği olduğudur. Gerçekten de Türkiye Cumhuriyeti için en uygun akım Kübizm’dir. ‘Dada’, ‘Sürrealizm’ gibi sanat anlayışlarının düşünsel fantazi ve isteklerini Türk toplum ve sanatçısının duyumsamasının koşulları yoktur. O yıllarda ‘Ekspresyonizm’ Avrupa’nın lanetlediği bir sanat akımıdır, yanısıra Cumhuriyet Türkiyesi çağdaş uygarlık düzeyinde bu tür sıkıntı, bunalım ve kötümserliği içinde duymamakta, geleceğe mutlu ülkülerle bakmaktadır. Devrimlerin bütüncül dizgesi içinde demokrasi ve sanat; demokrasi sanatı; Türkiye Cumhuriyeti sanatı olarak en uygunu **Kübizm** olarak saptanmıştır.

KAYNAKÇA

ASAF, Burhan : 1933, “San’at–San’atın Salamurası karşısında–Ankara Resim Sergisi Münasebetile.” **Kadro**, 17 Mayıs : 46–49.

(BALTACIOĞLU), İsmail Hakkı : 1931a, **Demokrasi ve San’at**. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi. 1931b, **Resim ve Terbiye**. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi 1934, **Sanat**. İstanbul: Semih Lütüfi Sühulet Kütüphanesi. 1945, **Batiya Doğru**. İstanbul : Sebati Basımevi. 3. baskı.

BERK, Nurullah : 1943, **Sanat Konuşmaları–Denemeler**. İstanbul: A.B. Neşriyatı (Ülkü Basımevi).

BOYAR, Ali Sami : 1933 “Türk İnkılâbının Beklediği Sanat.” **Ülkü**, İkinci teşrin: 302–306.

²² (BALTACIOĞLU), İsmail Hakkı, **Demokrasi ve Sanat**, s. 145.

- ELİF, Naci : 1934, "Türkiye'de Resim Hareketleri". **Yeni Türk**, 27, Teşrinisani: 1726–1736.
- INSEL, Ahmet : 1990, **Türkiye Toplumunun Bunalımı**, İstanbul : Birikim Yayınları.
- KONGAR, Emre : 1981, **Atatürk ve Devrim Kuramları**. Ankara : Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ORAN, Baskın : 1990, **Atatürk Milliyetçiliği**. Ankara : Bilgi Yayınları/Bilgi Dizisi : 62/3, 2. baskı.
- ÖDEKAN, Ayla : 1992, "Mimarlık ve Sanat Tarihi (1908-1980)." **Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908–1980**. İstanbul : Cem Yayınevi.
- TİMUR, Taner : 1971, **Türk Devrimi ve Sonrası 1919–1946**. Ankara: Doğan Yayınları.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya : 1992, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**. İstanbul : Ülken Yayınları, 3. baskı.
- YASA YAMAN, Zeynep : 1992 "1930–1950 Yılları Arasında Kültür ve Sanat Ortamına Bir Bakış : d Grubu" Ankara : H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji–Sanat,Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış doktora tezi.